

30 п 4894/2009/8

ISSN 0130 — 8068

8 / 2009

ПОДАТКІ

Уладзімір Гніламёдаў
Валошкі на мяжы
Раман

Георгій Марчук
Майская прыгажуня
П'еса

Алег Салтук
Рагнед Малахоўскі
Яўген Гарадніцкі
Вершы

Валянціна Локун
Уладзімір Дамашэвіч:
амплітуда таленту

Віктар Гардзей
“Жыццё нашы словы
праверыць...”
“Палёт над вогнішчам”
Эсэ пра Сцяпана Гаўрусёва і
Міколу Федзюковіча

ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКІ
І ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНЫ
ЧАСОПІС

8 (958)

ЖНІВЕНЬ

ПОЛЫМЯ

Выдаецца
са снежня 1922 года

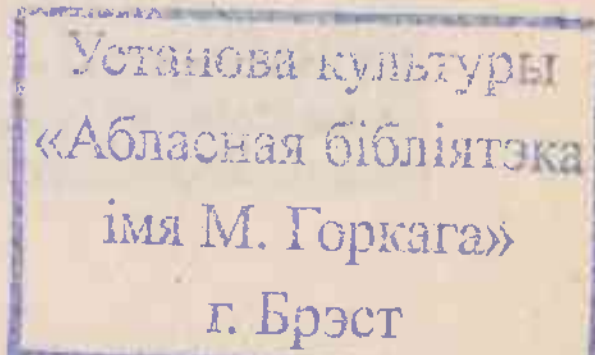
Галоўны рэдактар
Мікола МЯТЛІЦКІ

РЭДАКЦЫЙНАЯ КАЛЕГІЯ:

Лада АЛЕЙНІК,
Навум ГАЛЬПЯРОВІЧ,
Уладзімір ГНІЛАМЁДАЎ
(старшыня рэдакцыйнага савета),
Уладзімір ГУСАКОЎ,
Марыя ЗАХАРЭВІЧ,
Анатоль ЗЭКАЎ,
Віктар ІЎЧАНКАЎ,
Алесь КАРЛЮКЕВІЧ,
Аляксандр ЛУКАШАНЕЦ,
Валерый МАКСІМОВІЧ,
Алесь МАРЦІНОВІЧ,
Уладзімір МАРУК
(намеснік галоўнага рэдактара),
Зоя МЕЛЬНІКАВА,
Пётр НІКІЦЕНКА,
Віктар ПРАЎДЗІН,
Зіновій ПРЫГОДЗІЧ,
Уладзімір РУСАКЕВІЧ,
Іван САВЕРЧАНКА,
Алесь САВІЦКІ,
Міхаіл САВІЦКІ,
Таццяна ШАМЯКІНА

РЭДАКЦЫЙНА-ВЫДАВЕЦКАЯ ЎСТАНОВА
«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Мінск 2009

- 3 Уладзімір ГНІЛАМЁДАЎ. Валожкі на мяжы. Раман.
- 79 Алег САЛТУК. ***Дзякуй, бацька, за хату... ***Быццам цнота, прыходзіць пяшчота... ***Я ў гэтым горадзе чужы... Навальніца. Дажджы. Пытанне. ***Ані-колі нідзе спадарожнага ветру... Слова. ***Самоцяцца Купала, Броўка, Танк... ***Адны святлеюць ад сваёй любві... Вершы.
- 84 Георгій МАРЧУК. Майская прыгажуня. Сатырычная меладрама.
- 110 Рагнед МАЛАХОЎСКІ. Беражніца. На моры. Разняволь мяне. Зіма ў дэпрэсіі. ***На ўскрайку... ***Дасканаласць ліній завершаных... ***Трывожная ноч... Лёс. Труба. Зноўку любіць. ***Паэт на волю выпускае зверу... Вершы.
- 115 Яўген ГАРАДНІЦКІ. ***Са мною разам жылі... ***Дзе душы прытуліцца ў гэтых гулкіх прахонах... *** Перада мной раўнінны край... *** — Машэка, Машэка!.. ***Мы збеглі... Натужна сіпеў на пад'ёме матор... ***З рук фарбы выпусціў Мікола Селяшчук... ***Маці сядзіць на ганку... Вершы.
- 118 Алег ЖДАН. Апавяданні.
- 146 Алена УСЦІЛОЎСКАЯ. ***Да Крыжа... ***Кліча кожнага Хрыстос... ***Ты існасцю маёю стаў і лёсам... ***Восеньская зіма... Памяці Ніны Мацяш. Вершы.
- 149 Яўген ГУЧОК. «Перабірае вецер сонца струны...» Вершы.
- 151 Віктар ГАРДЗЕЙ. «Жыццё нашы словы праверыць...» Палёт над вогнішчам. Эсэ.
- 164 Валянціна ЛОКУН. Уладзімір Дамашэвіч: амплітуда таленту.
- 173 Марына ЗАПАРТЫКА. Студэнцкія клопаты Адама Гурыновіча. Лісты да маці.
- 180 Таццяна КАБРЖЫЦКАЯ, Усевалад РАГОЙША, Эла ДЗЮКАВА. Дзе ж наша месца на старажытнай карце Еўропы?
- 186 Зіновій ПРЫГОДЗІЧ. З японскага сшытка.
- 198 Ягор КОНЕЎ. За гарой, за балотам.
- 199 Валянціна Алейнікава. Зачараванне жыццём.
- 201 Віктар Несцяровіч. Вёска пад Салаўінай гарой.
- 205 Метрыка літаратурная.

Валянціна ЛОКУН

УЛАДЗІМІР ДАМАШЭВІЧ: АМПЛІТУДА ТАЛЕНТУ

«Пісьменнік павінен прайсці школу: спачатку чытання, навучання, потым — пісання, але свайго, каб яно не было падобна ні да Сервантэса, ні да Бальзака, ні да Талстога ці Караткевіча, а каб яно было тваім ад пачатку да канца, ад клічніка да кропкі» [5, с. 12], — адзначыць герой аповесці У. Дамашэвіча «Месяц у Раі». У гэтых словах прачытваецца мастацкае крэда самога аўтара.

Уладзімір Дамашэвіч належыць да старэйшага пакалення беларускіх пісьменнікаў. Яго творчы метад грунтуецца на нацыянальных традыцыях, разам з тым ён сфармаваўся і здзейсніўся галоўным чынам у рэчышчы савецкай літаратуры. Праўда, творы пісьменніка, як і мастацкія дыскурсы іншых прадстаўнікоў беларускай літаратуры — І. Мележа, А. Кулакоўскага, В. Быкава, Б. Сачанкі, І. Чыгрынава — сваім ідэйным і духоўным зместам выходзілі далёка за межы сацрэалізму. Згадаем хоць бы аповесці «Кожны чацвёрты», «Камень з гары».

Камуністычныя лжэміфы развенчаюцца. Адчуваецца подых новых сацыяльных ідэй. Вось-вось адбудзецца распад вялікага і непарушнага Савецкага Саюза. З надзеяй успрымаў пісьменнік перамены ў грамадскім жыцці, змену культурнай парадыгмы. Але сітуацыя склалася такім чынам, што ўсё ім напісанае ў 80-я — пачатку 90-х гадоў заставалася ў яго сталае або ў «партфелі» выдавецтва. Творца не меў магчымасці друкавацца. І не таму, што нехта непрыхільна ставіўся да яго твораў ці да яго самога. Проста сам завірушны час быў неспрыяльным для развіцця літаратуры. І толькі ў 1998 годзе ў часопісе «Маладосць» празаік надрукуе аповесць «Лішняе дзіця, або Амплітуда жаданняў». У 2006 годзе ў часопісе «Полымя» пабачаць свет аповесці «Фінская лазня, або Цяжка ў гэта паверыць» і «Месяц у Раі, або Аддай сэрца людзям». У 2007 годзе часопіс «Полымя» надрукуе раман «На мяжы цярпення». На жаль, ніводны з гэтых твораў асобным выданнем пакуль не выходзіў.

Застаючыся ў межах сямейна-бытавога пісьма, У. Дамашэвіч пазбягае празмерна вострых палітычных ці сацыяльных тэм, як рабілі гэта ў свой час В. Быкаў, А. Адамовіч, В. Карамазаў або І. Шамякін («Сатанінскі тур», «Падзенне», «Выкармак»). Прыярытэтнай для яго галоўным чынам застаецца праблема беларускасці. Пытанне мовы ў кантэксце мастацкай свядомасці 80-х гадоў мінулай эпохі набыло, можна сказаць, якасці дамінантнай ідэалагемы.

Па сутнасці, гэта праблема вырашаецца і ў яго аповесці «Лішняе дзіця, або Амплітуда жаданняў», хоць знешне тут разыгрываюцца падзеі іншага кшталту. Пісьменнік у цэнтр свайго апаведу ставіць складаную маральную сітуацыю, якая ўтварылася паміж дзвюма сем'ямі: Бакуновічаў і Баранкевічаў. Канфлікт успыхвае нечакана, але тут жа набывае вострыя формы і зацяжны характар.

Паўліна Пятроўна Бакуновіч, бабуля 11-гадовай Томкі, вырашыла праз шмат гадоў наведаць сваю ўнучку, якая разам з маці жыла ў Маладзечне. Выхаваннем дзяўчынкі займаліся галоўным чынам сваты Паўліны — Іван ды Зіна Баранкевічы. Сям'я далёка не ідэальная, бо і дзед, і баба — п'юць. Маці таксама п'е і б'е Томку. Вось тут Паўліна нечакана для сябе і астатніх удзельнікаў гэтай дзеі вырашае забраць Томку да сябе, перавезці яе ў Мінск.

Аўтар сведчыць, што «каб апісаць усе падзеі вакол Томкі і яе пераезду да сваіх бацькоў за гэтыя паўгода, трэба было быць сама мала Гогалем» [3, с. 51]. А паколькі ён зусім не Гогаль, то чытача чакае толькі бледная копія таго, што адбылося на самой справе. Але ж, здаецца, і гэтай «бледнай копіі» хапіла, каб падрабязна, у дэталях адлюстраваць усе нюансы судовага працэсу, яго асаблівы эмацыянальны напал, якім былі прасякнуты абодва варагуючыя бакі. Канфлікт будзецца на абсалютна кантрастнай аснове. Станоўчы бок — гэта Паўліна Бакуновіч, бацька якой сябраваў з самім Я. Купалам, і Паўлюк Бакуновіч, які быў «звязаны з навуковым і выдавецкім асяроддзем». З другога боку — дзед Іван, які меў выгляд «спелага чырвонага памідора», і баба Зіна, — «як засушаная рыба з жоўта-зямлістым тварам і пракураным рыпучым голасам» [3, с. 37]. Працуюць на негатыўнае ўспрыняцце Баранкевічаў і іншыя дэталі: двор, у якім яны жылі, «быў засмечаны, недагледжаны, штакеціны былі старыя і гнілыя. Запушчаны быў і сад... У хлеўчуку вішчалі галодныя свінні — мо яшчэ не елі» [3, с. 40]. Праўда, усе гэтыя характаралагічныя моманты маюць суб'ектываваны характар, бо паддзены праз успрыманне Паўліны.

«Беднае дзіця, лішняе дзіця, пэрдзю анфан — прапашчае дзіця... Але не можа быць! Пакуль я жывая, буду цябе я ратаваць» [3, с. 38], — нібыта клятву прамаўляе Паўліна. І насамрэч яна распачынае сапраўдную вайну за выратаванне сваёй унучкі. Паступова ў гэтае супрацьстаянне пачне ўцягвацца і Паўлюк. Напачатку ён быў супраць радыкальных намераў сваёй жонкі, але неўзабаве і яго «захапіў ход падзей, паявіўся нейкі паляўнічы азарт, жаданне адбівацца, супраціўляцца, спрачацца і даказваць сваю праўду...» [3, с. 58]. Больш за тое, ён намерваўся вярнуць дзяўчынку «да свайго ўласнага асяроддзя, роднага, беларускага, ад чаго іх, беларусаў, ледзь не сілаю адрывалі больш як дзве сотні гадоў, а апошнія семдзсят — дык асабліва актыўна і напорыста» [3, с. 52]. Мэта ў Паўлюка-дзеда больш чым «сямейная», «крэўная», яна мае найперш грамадскае гучанне. Змагаючыся з Баранкевічамі, ён змагаецца і з усім антыбеларускім, антынародным. Мэта сама па сабе, безумоўна, важная, але яе «гучанне» на фоне ўсёй гэтай валтузні-палявання на дзяўчынку набывае рысы штучных матывацый.

На жаль, вобраз Томкі як структурны цэнтр твора не стаў і арганізуючым яго цэнтрам. Працэс перавыхавання гераіні не падмацаваны псіхалагічна, знутры. Аўтар амаль не закранае ўнутранага свету дзяўчынкі, адсутнічае працэс самараскрыцця, яе голас нідзе не гучыць самастойна, за яе гаворыць апавядальнік.

Па У. Дамашэвічу, межы добра і зла звязаны не столькі са сферай маральнай, колькі з грамадска-сацыяльнай. Іншымі словамі, пазітыўныя якасці асобы вызначаюцца ступенню сацыяльнай актыўнасці чалавека. Аўтар зрабіў гераіню рупарам сваіх ідэй. Часам ігнаруючы яе ўзрост, ён надзяляе 11—13-гадовую дзяўчынку светаўспрыманням дарослага чалавека. Гераіня называе папулярнага тады спевака Данчыка «беларускім жаўранкам, які прыехаў да нас клікаць вясну беларускага Адраджэння» [3, с. 160]. Ходзіць яна і на мітынгі БНФ. Яе хвалююць «выступленні маладых прамоўцаў ды палкія словы і заклікі вярнуць былую веліч свайму краю, вярнуць і адраджыць родную мову, якую ўжо даўно адкінулі як лішнюю і непатрэбную вялікія начальнікі» [3, с. 162]. А вось як гераіня атэстуе палякаў: «Палякі? Мне здаецца, што яны весялейшыя за нас, нейкія больш жывыя, растарможаныя, адкрытыя — што думаюць, тое і гавораць. Нейкія больш свабодныя, чым мы...» [3, с. 185]. Дзяўчынку напайнялі незнаёмыя дасюль пачуцці і думкі, «яна паступова рабілася грамадзянінам, патрыётам свайго краю, пачынала любіць сваё і ганарыцца ім, чаго раней яна нават не ведала і блізка, лічыла, што такога няма і не можа быць» [3, с. 163].

Далучаючы гераіню да грамадскага руху, да ідэй грамадскай свядомасці, аўтар часам так захапляецца, што пераходзіць на мову экспрэсіі, збіваецца на рамантычна-пафасны лад: «У яе (гераіні. — В. Л.) нібы пачыналі вырастаць

крылы, і яна вось-вось гатова ўзяцець, узяцца ў неба, каб адтуль убачыць зямлю і людзей зусім іншымі, якіх яна не ведала дагэтуль».

Усе гэтыя моманты, натуральна, не дадаюць рэалізму тэксту. Яны хутчэй імітуюць жыццё, чым яго адлюстроўваюць.

«Самыя простыя рэчы і з'явы — аснова жыцця, аснова і грунт усяго існага на свеце. У іх — найвышэйшы сэнс і паэзія» [1, с. 25], — сцвярджае Я. Гарадніцкі ў сваёй працы «Мастацкі свет беларускай літаратуры XX стагоддзя». У палоне простых рэчаў і з'яў быў У. Дамашэвіч у аповесці «Лішняе дзіця, або Амплітуда жаданняў». У гэтым жа палоне ён застаўся і ў мастацкім дыскурсе «Месяц у Раі, або Аддай сэрца людзям». Гэта — дамінуючы пачатак яго індывідуальнага стылю.

Агульны апавядальны пласт аповесці «Месяц у Раі, або Аддай сэрца людзям» уключае ў сябе, здаецца, бясконцую канкрэтыку прадметаў, фарбаў, гукаў. Аўтара цікавіць усё: ад найменшых дэталей знешняга партрэта персанажа, яго адзення, да падрабязнасцяў «фона», ландшафту. Вось знаёмства з Буднікамі, куды ўпершыню прыехалі героі. Тут усё пад пільным позіркам мастака: дарога ў гарадок, сам гарадок і, нарэшце, хата, падворак — з пералікам усяго, што там расце. А вось і партрэт маці Рагнеды, яе знешні выгляд, адзенне і г. д. Дзеянне вельмі запавольвае, хоць пры гэтым і ўражвае дасведчанасць аўтара ў пытаннях агранамічнай навукі.

Пісьменнік працягвае даследаваць пакаленне творчай інтэлігенцыі пачатку 80-х гадоў. Галоўны герой аповесці Янка Баркун — асоба крэатыўная. Ён нібыта паўтарае свайго папярэдніка Паўлюка Бакуновіча. Абодва яны — пісьменнікі, працуюць у выдавецтве. Нават узрост аднолькавы — каля 50-ці гадоў. І ўнутраная занепакоенасць тая ж: нацыянальная ідэя, лёс беларускай мовы. Можна сказаць, што яны ідэйныя двойнікі. Толькі цяпер аўтар у цэнтр сваёй увагі паставіў вясковае жыццё, дакладней, жыццё правінцыі, перавёўшы туды і сваіх герояў. Часова перавёўшы, бо Янка і Рагнеда, якія пабраліся шлюбам усяго толькі год назад, хоць некалі і вучыліся ў адной школе, прыехалі ў адпачынак у невялічкі гарадок да маці Рагнеды.

У. Дамашэвіч лічыць, што ёсць законы прыроды, якія ўсталёўвае нехта вышэйшы за чалавека, і ёсць законы людзей, якія пішуцца самімі людзьмі і якія пасля становяцца законамі дзяржавы. Вышэйшыя законы паядноўваюць чалавека з прыродай, гарманізуюць яго, «уліваючы» ў яго душу дабрыню і спагаду. Законы «рукатворныя» прыносяць дысгармонію, яны разбуральныя па сваёй сутнасці і скіраваны супраць чалавека.

Дарэчы, амаль што ўсе героі У. Дамашэвіча вельмі чуйныя да прыроды, да яе фарбаў і гукаў. Прырода, сусвет, космас для пісьменніка ёсць паняцці сакральныя і звязаныя са сферамі высокага духу. У іх увасоблены светлы пачатак, які станоўча ўплывае на псіхалогію чалавека.

Рагнеда марыць збудаваць свой дом у глухой балотнай вёсачцы Вадзяніца, там, дзе некалі было бацькава котлішча. Гераіня пераканана, што «кожны чалавек павінен мець свой дом, сваю першааснову, свае карані. Пакуль будуць стаяць дамы, будзе жыць народ, пакуль жыве народ — будзе жыць мова» [5, с. 47].

У. Дамашэвіч па-мастацку ёмка разгортвае вобразы-архетыпы роднага дома, сялянскай хаты, роду, зямлі. Да ўсяго сакралізуе паняцце роднай мовы.

Янка Баркун — таксама селянін па сваёй унутранай сутнасці і ладу жыцця. Ён і тут, у гарадку, жыве як вясковец, як селянін — аднастайна: «Дні сталі падобныя адзін на другі, работа яго таксама была звыклая, стала паўтарацца ўжо — пазаўчора, учора, сёння: капаць, секчы, касіць, нешта папраўляць-папраўляць, схадзіць у краму» [5, с. 57]. Неўзабаве Янка прызнаецца: «Раней я зайздросціў тым, хто пакінуў нашу зямлю, паехаў далёка шукаць сабе шчасце, а цяпер я зайздросчу тым, хто на ёй застаўся, хто ёй не здрадзіў, не адрокся, хоць было і нялёгка. І ад зямлі, і ад мовы свае роднае, на якую мы ў горадзе пачынаем забываць» [5, с. 27].

Галоўнай занепакоенасцю аўтара і яго герояў застаецца нацыянальная ідэя. Спрэчкі-дыскусіі на гэту тэму гучаць паўсюдна — да месца і не зусім: у размове Янкі і Рагнеды з роднай маці, з сёстрамі, сваякамі, падчас сустрэчы з простымі сялянкамі, галовы якіх больш занятыя тым, каб набыць бохан хлеба ў паўпустой краме. Нават уначы ў пасцелі.

Янка Баркун разумеў, што палітыка Крамля састарэла, Савецкі Саюз стаіць на мяжы распаду. Грамадства мае вострую патрэбу ў сацыяльных зменах. Толькі герой супраць крыві, ахвяр, ён хацеў бы, каб змены адбываліся мірным шляхам. «Бог стварыў народы і даў ім мовы, усе яны маюць права на існаванне» [5, с. 36], — лічыць Янка. Такое права мае і народ беларускі, мова беларуская. «Неяк так атрымліваецца з намі, — з сумам заўважае Баркун, — што ўвесь час мы паміж молатам і кавадлам, і лёс ці хто хоча перакаваць нас то на палякаў, то на рускіх, нібы не можам мы застацца самі сабою, нікога не слухаць і нікому не служыць, а толькі сабе, і карыстацца тым, што нам даў Бог...» [5, с. 30]. Яшчэ больш распачна ўспрымае гістарычную накіраванасць Рагнеда: «...хочацца плакаць над нашым лёсам, над лёсам нашага краю і нашых людзей... Нас раздзіраюць на часткі, крояць на кавалкі, нас хочуць зрабіць ворагамі адно аднаму — каб мы грызліся, як тыя сабакі за костку, каб ішлі не ў адным кірунку, а ў розныя бакі. Нашу мову не лічаць за мову — вось што самае страшнае» [5, с. 56].

Янка Баркун прадстаўляе «постшасцідзсятнікаў», «пострамантычнае» пакаленне, пакаленне «паўзучых рэалістаў», як называў сябе герой. Ён асмельваецца ўзяць на сябе адказнасць-віну за ўсё сваё пакаленне. Адказнасць-віну перад Богам і перад продкамі, якія знайшлі свой апошні прытулак на могілках за вёскай. Ён вінаваціцца перад імі ўсімі, просіць прабачэння: «Даруйце, мае дарагія сваякі, крэўныя, землякі, што я яшчэ не з вамі... Мы, жывыя, вельмі-вельмі шмат вінаватыя вам, бо гэта вы першыя прайшлі па тых дарогах і дарожках, вы першыя іх праклалі і пратапталі, а за вамі ўжо лягчэй і лацвей ісці... А яшчэ вам вялікі дзякуй за тое, што вы пакінулі на гэтым свеце сваіх нашчадкаў, што свет не зьдзецца, бо вы паклапаціліся пра ўсіх жывых» [5, с. 22].

Цалкам расчараваўшыся ў чалавеку сучасным, які страціў нацыянальную і асабістую годнасць, герой У. Дамашэвіча, колішні «заўзяты піянер і камсамалец», усе свае надзеі звязвае з Богам — адзіным носьбітам праўды і справядлівасці. «Мы ўсе грэшныя, але мы каемся, мы молімся, і Усявышні даруе нам нашы грахі... Будзьма з Богам — і ён не пакіне нас» [5, с. 29].

Вялікую ролю, у дадатак да гэтага, адводзіць пісьменнік і літаратуры. Больш таго, ён лічыць, што менавіта літаратура павінна фарміраваць нацыянальную свядомасць. Кожны творца мусіць жыць найперш дзеля свайго народа. Рэфрэнам праз увесь тэкст праходзіць думка-ідэя: «аддай сэрца людзям» — тыя словы вынесены і ў назву аповесці. Гэта — праграма Дамашэвіча-пісьменніка. Перазаік лічыць, што жыць дзеля людзей, дзеля бліжняга — гэта абавязак кожнага творцы. І не толькі творцы, а чалавека ўвогуле.

Раман «На мяжы цярпення» пісаўся ў 1981—1982 гадах. Сюжэтна ён вынікае з аповесці «Месяц у Раі, або Аддай сэрца людзям», ды і стылёва яны аднолькавыя.

Алесь Рамейка — гэта працяг Паўла Бакуновіча і Янкі Баркуна. Гэта ўсё той жа пісьменнік і супрацоўнік выдавецтва. Праўда, цяпер аўтар вырашыў выпрабаваць свайго героя яшчэ і каханнем. Пісьменніка зацікавіла праблема ўзаемаадносін мужчыны і жанчыны.

Не было вялікай шчырасці паміж Рамейкам і яго жонкай Марынай. І вось праз дваццаць год сумеснага жыцця герой усё часцей стаў задумвацца над сэнсам свайго існавання. Нешта ў ім змянілася. Нават знешне. Ён стаў спыняцца на паўдарозе, перастаў хутка хадзіць, пачаў абмінаць знаёмых. Змяніліся паводзіны і дома, у сям'і: перастаў размаўляць з жонкай, дзецьмі, без прычыны з імі сварыўся, «хацелася быць аднаму, нікога не чуць і не бачыць. Нейкія няясныя

людзей спасцігла расчараванне: іх подзвігі і высокія памкненні былі нікому не патрэбныя. І жыцці таксама.

Васіль хутка ўпэўніўся, што Фінляндыя не вельмі хацела быць чырвонай, ёй і белай жылося някепска. І ў палон яны не здаюцца — ні паўзводна, ні асобна, як гэта абвяшчаў ім, навабранцам, камісар. Больш таго, фіны добра змагаюцца, узялі вось у акружэнне цэлы полк.

Упершыню твар у твар сутыкнуўся Васіль з праціўнікамі падчас знішчэння батальёна фінскіх лыжнікаў. Тут жа ён і пашкадаваў іх. Бо ім «таксама баліць, як і нам, і кроў у іх чырвоная, як і нашая. У кожнага з іх ёсць бацька і маці, у многіх — дзеці. Цяпер бацькі не прычакаюцца сваіх сыноў, дзеці сваіх бацькоў» [4, с. 7]. У героя ўзнікае пытанне: «Навошта ўсё гэта, навошта?» Менавіта такое пытанне ўзнікала і ў герояў літаратуры «згубленага пакалення».

Трагічныя сітуацыі мяжуюцца: зноў тая ж дарога, тая ж белізна снегу, такія ж заснежаныя дрэвы, але цяпер жывымі мішэнямі становяцца ўжо чырвонаармейцы, гэта іх фіны заманілі на паляну, якая аказалася ніякай не палянай, а глыбокім заснежаным возерам. «Што ж гэта робіцца?» — спытаўся Калатай у байца, які ляжаў побач... «Што гэта робіцца?» — пытаўся ўжо сам у сябе Калатай — і не мог даць адказу» [4, с. 9]. У аповесці падаецца глыбока рэалістычны вобраз вайны: «Стрэлы гулі — шумелі — стагналі — адбіваліся рэхам. Падалі байцы, белы снег тут і там афарбаваўся крывёю. Людзей ахапіла паніка, яны былі проста агаломшаны тым, што рабілася навокал, побач з імі, але нічога не маглі зрабіць, каб неяк памяняць сітуацыю на сваю карысць: яны былі бездапаможныя, як дзеці на глыбокай вадзе. Іх проста расстрэльваў нябачны праціўнік, як курапатак на белым снезе: кожная куля знаходзіла сабе цэль» [4, с. 9].

Адлюстраваная сцэна вайны па глыбіні трагізму і ступені мастацкасці адметная не толькі ў прозе У. Дамашэвіча, а ўвогуле ў літаратуры аб вайне, у тым ліку і ў еўрапейскай.

Ад тысячы байцоў засталася ў жывых каля трыццаці. Але і тыя сталі палоннымі. Фіны разабралі іх як дарэмную рабсілу. Такім чынам беларускі хлопец Васіль Калатай апынуўся ў сям'і Якаба і Марты Хапайненаў.

Пісьменнік параўноўвае дзве народныя свядомасці не для таго, каб знайсці адрознасць, а наадварот — агульнае. Як было ў В. Быкава («Адна ноч») і М. Гарэцкага («Рускі»).

Апынуўшыся ў звычайнай фінскай сям'і, Калатай нібыта абстрагуецца ад сябе ранейшага — ад Калатая-воіна, Калатая-заваёўніка. Прайшоўшы праз крывавую «лазню», якую ўчынілі фіны на лясным возеры, герой неўзабаве «пакаштаваў яшчэ адну лазню — сапраўдную фінскую лазню, якую наладзіў яму Якаб Хапайнен разам са сваім сынам Юханам». Вада хутка змыла пот вайны, але ў душы героя застаўся цяжар. Калатай адчувае віну перад усімі загінуўшымі, і не толькі перад імі. Ён вінаваты і перад гэтымі людзьмі, з якімі цяпер парыцца, бо ён ішоў іх заваёўваць, — а стаў іх парабкам. Герой спасцігнуў вельмі важную для сябе ісціну, што «вайна нічога добрага нікому не нясе — ні аднаму, ні другому боку» [4, с. 19]. Чалавек нараджаецца дзеля жыцця, а не дзеля смерці. І ўвогуле, ці мае права адзін народ заваёўваць іншыя народы? Ці меў права ён, Васіль Калатай, умешвацца ва ўнутранае жыццё фінаў? Вось пытанні, якія ўсё глыбей уваходзілі ў свядомасць героя.

Аўтар настойліва параўноўвае Фінляндыю з радзімай свайго героя — Беларуссю: «І лес такі, толькі больш дрымучы, і ежа, яечня на патэльні — усё як у нас. І вятрак зусім як у нас» [4, с. 27]. І сам Хапайнен рэзаў хлеб зусім так, як гэта рабіў яго, Васіля, бацька. Вось таму і ўзнікла ў героя «нейкая нават міжвольная павага, мо трохі нават падобная да той, якая ў яго была да свайго бацькі» [4, с. 23]. Ды і Марта Хапайнен «ну якраз як наша беларуская цётка» [4, с. 35].

Гэтаксама пазней аўтар будзе параўноўваць Беларусь са Швецыяй. Калі ішлі з Юханам па незнаёмым горадзе, Васілю здавалася, што яны «ідуць як усё роўна

па якім беларускім райцэнтры, толькі тут снегу больш, а вуліцы лепш расчышчаны — усяго той і розніцы» [4, с. 58], «такія ж дамы, такое ж скрыжаванне вуліц — ну якраз бачыў недзе ў Слуцку ці Бабруйску» [4, с. 59]. Узнікае ідэя роўнасці і еднасці ўсіх народаў свету.

З цягам часу герой У. Дамашэвіча ўсё больш аддаляўся ад вайны, ён глядзеў на яе ўжо інакш, не як чалавек «з усходу», а «ўжо неяк нібы зверху, ці збоку, а мо нават і з захаду» [4, с. 33]. Праўда, сумненні зрэдку яшчэ ўзнікалі, чаму ён не там, на лініі Манергейма, дзе паміраюць людзі, «чаму не лёг касцямі там, на заснежанай роўнядзі крывога возера, дзе ляглі яго таварышы-сябры» [4, с. 28]. Але часцей за ўсё яго апаноўвала іншае пытанне: чаго ён, хлопец з мірнай Беларусі, апынуўся ў далёкай Фінляндыі, што яму тут трэба? Спачатку, хоць і не па сваёй волі, ён стаў акупантам, а пасля, зноў жа не па сваёй волі, стаў палонным. І тут герой прыходзіць да нечаканай высновы: на чужой зямлі лепш быць палонным, чым акупантам — «большы гонар, хоць і невялікі» [4, с. 37]. Гэта, можна сказаць, рэвалюцыйная заваёва былога савецкага пісьменніка, які цяпер прыйшоў да новага разумення патрыятызму — пацыфісцкага, або разумення патрыятызму па-народнаму.

Звяртаючыся да канцэпцыі асобы чалавека, У. Дамашэвіч адмаўляецца ад сацрэалістычнага (Горкаўскага) услаўлення асобы; празаік лічыць, што чалавек знаходзіцца ў палоне свайго ўласнага лёсу-наканавання, і «ён будзе з ім усё яго жыццё, і ніхто не здолее яго памяняць» [4, с. 38]. Бо гэты асобны, індывідуальны лёс ёсць частка вялікага агульнага «лёсу». Чалавек «робіцца нейкі маленькі, як пясчынка ў сусвеце, ён робіцца часткаю менавіта нечага велізарнага, бяскрайняга, што злучаецца недзе там, далёка і высока з яшчэ нечым большым, і ты ўжо не сам па сабе, а нехта і нешта, што трапляе ва ўладу сусвету, і не ты сам сабою кіруеш, думаеш, рашаеш, а кіруе і рашае за цябе нешта тое, што пазірае на цябе з вышыні соцень і тысяч кіламетраў, і яно, тое, бачыць цябе — нават навывлёт — а ты яго не бачыш, толькі адчуваеш, якая агромністая сіла трымае цябе ў сваіх нябачных, мяккіх, але моцных абдымках» [4, с. 29].

Злая і цёмная сіла, а дакладней, антысіла, у асобе дзяржавы ўцягнула Васіля ў вайну. Другая сіла — у асобе Якаба Хапайнена — імкнецца супрацьстаяць гэтай антысіле, сілам вайны, праўда, незвычайна, шляхам здрадніцтва, уцёкаў ад вайны. Якаб вырашыў пераправіць Васіля разам са сваім сынам Юханам у мірную Швецыю. І вось гэтыя два хлопцы — беларус і фін — нібыта вырашылі даказаць усяму свету, што іх уцёкі — гэта зусім не здрада, а калі і здрада, то толькі дзяржаве, а не народу. Яны не хочуць нікога забіваць. І самі не хочуць быць забітымі!

Трагедыя народа, як і трагедыя часу, бачыцца У. Дамашэвічу ў тым, што адмовіцца ад зброі могуць толькі адзінкі, а не сотні ці мільёны салдат, якіх «гоняць на бойню паміраць за чужыя ім інтарэсы» [4, с. 49]. Дзяржава ператварае людзей на вайне не толькі ў ахвяр, але і ў робатаў, прымушаючы іх слепа выконваць злачынныя загады.

У. Дамашэвіч ратуе свайго героя ад фінскай кампаніі 1939—1940 гадоў. Толькі рэаліі жыцця перамагчы нават талент не можа. Васіля Калатая абвінавацілі ў здрадзе і шпіёнстве. Ад смерці ці ГУЛАГа яго выратавала вайна 1941—1945 гадоў.

Для народнага патрыятызму ў сусветным маштабе час пакуль не наспеў.

У «Фінскай лазні» дамінуе рэалістычна-аб'ектываванае адлюстраванне, але разам з гэтым можна сустрэць і элементы прыгодніцкай літаратуры і дэтэктыва. Усё гэта спрыяе чытабельнасці тэксту, робіць яго шматстайным па стылю.

Даследаванне творчасці Уладзіміра Дамашэвіча было б няпоўным, калі б мы не закранулі дзённікавыя запісы пісьменніка, якія шырока публікаваліся на старонках айчыннага друку. Аўтар стварае своеасаблівую панараму літаратурнага жыцця, яго маральную атмасферу, якая поўніцца галасамі дзесяткаў і соцень творцаў.

І яшчэ. Чытаючы творы У. Дамашэвіча, трэба абавязкова ўлічваць атмасферу таго часу, у які яны пісаліся, патрабаванні гэтага часу. Бо, як слушна адзначыў Я. Гарадніцкі ў сваёй працы «Мастацкі свет беларускай літаратуры XX ст.», «літаратурны твор заўсёды нясе ў сабе аднакі часу, у які ён быў створаны. Таму што, па сутнасці, час яго і стварае, надае яму непаўторнае аблічча» [1, с. 25].

* * *

А. Федарэнка ў публікацыі «Штрыхі да партрэта» («Маладосць», № 2, 1998) назваў У. Дамашэвіча «пісьменнікам-рыцарам беларускай літаратуры» [7, с. 95]. І гэта сапраўды так. Празаік заўсёды быў годным рупліўцам на ніве айчыннага пісьменства. Ён і цяпер, нягледзячы на паважаны ўзрост, у страі і працягвае сумленна службыць літаратуры і свайму народу.

Літаратура:

1. Гарадніцкі Я. Мастацкі свет беларускай літаратуры XX стагоддзя. Мн., 2005.
2. Гніламёдаў У. Сэнс жыцця — у пошуку. // Польша. 2008, № 12.
3. Дамашэвіч У. Лішняе дзіця, або Амплітуда жаданняў. // Маладосць. 1998, № 2.
4. Дамашэвіч У. Фінская лазня, або Цяжка ў гэта паверыць. // Маладосць. 2006, № 1.
5. Дамашэвіч У. Месяц у Раі, або Аддай сэрца людзям. // Польша. 2006, № 10.
6. Дамашэвіч У. На мяжы цярпення. // Польша. 2007, № 4.
7. Федарэнка А. Штрыхі да партрэта. // Маладосць. 1998, № 2.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 11 чэрвеня 2009 года.

Валянціна Локун

Уладзімір Дамашэвіч: амплітуда таленту

Рэзюме

У артыкуле прааналізаваны асноўныя тэмы і матывы творчасці Уладзіміра Дамашэвіча апошніх гадоў. Вызначаны адметныя рысы аўтарскага стылю празаіка, адсочана дынаміка светапогляду яго герояў. Асноўная ўвага надаецца псіхалогіі персанажаў, у прыватнасці, вызначана пэўнае падабенства жыццёвых установак цэнтральных дзеючых асоб твораў Уладзіміра Дамашэвіча апошніх гадоў. Прадметам аналізу сталі аповесці і раманы празаіка, апублікаваныя з 1998 па 2007 год.

Valentine Locun

Vladimir Damashevich: Amplitude of Talent

Summary

The article presents analysis of the main subjects and motivation of Vladimir Damashevich's creative work for the last years. The author of the article has revealed discriminating features of the writer manner in his prose, and followed the dynamics of his heroes' outlook. Main attention is paid to the psychology, certain similarity of his heroes's outlook and the vital aims of his central personages. The subjects of the analysis are Vladimir Damashevich's novels and the romance published from 1998 to 2007.